

Федоришин Н.Ю.

ВИЗНАЧАЛЬНІ ЧИННИКИ ПОГЛИБЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА СИСТЕМИ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

Досліджено сучасні тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності системи споживчої кооперації України. За допомогою СТЕП-аналізу проаналізовано зовнішні чинники поглиблення міжнародного співробітництва підприємств та організацій споживчої кооперації України. Внаслідок багатофакторного аналізу з використанням методу головних компонент виявлено внутрішні чинники, які найсуттєвіше впливають на обсяги її зовнішньоторговельної діяльності. Запропоновано рекомендації щодо поглиблення міжнародного кооперативного співробітництва.

З усіх складників кооперативного сектора України споживча кооперація є найбільш структуризованою і організаційно оформленою. Цей вид кооперації діє як соціально-економічна система, її діяльність є диверсифікованою, що є характерною рисою найбільш розповсюджених у розвинених країнах багатофункціональних кооперативів. Адже діяльність споживчої кооперації України охоплює гуртову та роздрібну торгівлю, заготівлі, виробництво, будівництво, транспорт, освіту, надання послуг та зовнішньоекономічну діяльність, що обумовлює її значний потенціал як у формування внутрішнього ринку, так і у використанні переваг від участі у міжнародному поділі праці.

Дослідженню ролі та місця кооперативного сектора у сучасній економіці України присвячені наукові праці М.Алімана, В.Апопія, С.Бабенка, Я.Гончарука, С.Жукевич, В.Зіновчука, С.Злупка, А.Мокія, С.Семіва, І.Юрка. Враховуючи результати їх ґрунтовних досліджень, необхідно дослідити чинники, які впливають на розвиток міжнародної діяльності, з метою посилення їх позитивного впливу та уникнення негативних наслідків.

Метою статті є виявлення визначальних чинників поглиблення міжнародного співробітництва системи споживчої кооперації України. З огляду на поставлену мету у статті розглядаються і вирішуються такі завдання:

дослідити сучасні тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності споживчої кооперації; проаналізувати зовнішні чинники поглиблення міжнародного кооперативного співробітництва за допомогою СТЕП-аналізу; виявити внутрішні чинники, які мають найсуттєвіший вплив на обсяги зовнішньоторговельної діяльності споживчої кооперації; розробити рекомендації щодо поглиблення міжнародного кооперативного співробітництва.

Якщо до 1990 р. система споживчої кооперації була, по суті, монополістом у закупівлі та експорті сільськогосподарської продукції, то з лібералізацією зовнішньоекономічної діяльності в Україні в неї з'явилося безліч конкурентів [1, с.170]. Це вплинуло на значне зменшення обсягів заготівель і кооперативного виробництва, погіршення фінансових показників діяльності. Якщо у кінці 80-х рр. частка споживчої кооперації в обсягах загальносоюзного зовнішньоторговельного обороту (ЗТО) становила до 6%, то у 90-х рр. частка ЗТО споживчої кооперації коливалася від 0,15 до 0,20 % загальноукраїнського. З часу здобуття Україною державної незалежності у сфері зовнішньої торгівлі споживчої кооперації виявилася тенденція до подальшого зменшення ЗТО, який у 2005 р. зменшився більше, ніж у чотири рази порівняно з 1991 р. за загальної тенденції його збільшення загалом по Україні [2;3]. Більше того, у 2005 р. майже 30% обласних споживчих товариств взагалі не здійснювали зовнішньоторговельних операцій (Дніпропетровська, Житомирська, Івано-Франківська, Миколаївська, Херсонська, Чернівецька), а обсяг експорту системи споживчої кооперації становив 3489,9 тис. грн. – лише 21% від експортних операцій у 1991 р.

Покупцями експортних товарів були переважно фірми Росії, США, Румунії, Німеччини, Польщі, Угорщини. Найбільшими експортерами в системі споживчої кооперації у 2005 р. були Волинська (3773,8 тис. грн), Рівненська (3557,9 тис. грн) і Хмельницька (2171,3 тис. грн) облспоживспілки. Їх частка в загальному експорті становила відповідно 21,4%, 20,2% і 12,3%. Найбільшу частку в експорті займає концентрований яблучний сік, зернові, заморожені

ягоди, м'ясо та м'ясопродукти. Відсутні такі традиційні для споживчої кооперації товари, як мед, горіхи, шкірсировина. Вузький асортимент свідчить, що споживча кооперація не використовує свого потенціалу з метою інтеграції в міжнародний кооперативний рух і світове господарство загалом.

Імпортні поставки у 1991-2005 рр. здійснювалися, як правило, у невеликих обсягах, не мали системного характеру і визначалися насамперед величиною експортної виручки та ініціативою окремих кооперативних підприємств. Наприклад, у 2005 р. імпорتنі операції здійснили лише Одеська (імпорт шкірсировини з Румунії), Сумська (шифер з Росії), Рівненська, Тернопільська та Харківська облспоживспілки (виробниче та торговельне обладнання), причому на Сумську облспоживспілку припало 86% імпорту системи споживчої кооперації. Позитивним є той факт, що, якщо у 2001 р. імпорт здійснили лише дві облспоживспілки, то у 2005 р. вже п'ять; відповідно, у 2001 р. обсяги імпорту становили 175,5 тис.грн, а у 2005 р. – 4497,9 тис.грн, що свідчить про зростаючі можливості облспоживспілок здійснювати імпорتنі закупівлі.

Отже, підсумовуючи викладене, можна зробити висновок про такі негативні тенденції розвитку міжнародної діяльності системи споживчої кооперації України, як: останні роки основною формою міжнародного співробітництва споживчої кооперації України є зовнішньоторговельна діяльність, не використовується потенціал участі в міжнародних кооперативних об'єднаннях для налагодження економічних зв'язків, побудованих на економічній основі, розвитку інвестиційної діяльності; співпраця з кооперативними організаціями зарубіжних країн обмежується разовими угодами; пониження ролі споживчої кооперації як суб'єкта зовнішньоекономічних зв'язків національної економіки; скорочення бази традиційної номенклатури експорту; несистемність зовнішньоекономічної діяльності внаслідок відсутності стратегічного планування розвитку цієї сфери; незначна кількість спільних підприємств у системі споживчої кооперації; недостатньо активна позиція апарату управління щодо визнання державою

особливої соціальної функції споживчої кооперації на сільському споживчому ринку і необхідності відповідних пільг та щодо встановлення зв'язків і використання досвіду кооперативних спілок інших країн; ігнорування можливості розвитку діяльності у сфері послуг, особливо в галузі туризму, у фінансово-кредитній сфері при співпраці із зарубіжними кооперативними організаціями; слабка участь у міжнародних програмах обміну досвідом та налагодження міжнародних коопераційних зв'язків.

Всі проаналізовані тенденції призвели до втрати кооперацією роками відпрацьованих міжнародних зв'язків, вона на більшості ринків поступилася своїм місцем конкурентам, зменшила власні можливості використання експортного потенціалу. З метою розробки системи заходів щодо усунення негативних тенденцій у розвитку міжнародного співробітництва споживчої кооперації України і формування дієвої та ефективної стратегії розвитку інтеграції кооперативного сектора економіки України в європейську економічну систему важливо виявити чинники та фактори, які визначають цей процес.

При визначенні зовнішніх факторів (макросередовища) використаємо методику СТЕП-аналізу (С – суспільні, Т – технологічні, Е – економічні, П – політико-правові фактори) як комплексного інструменту оцінки зовнішніх впливів навколишнього середовища на міжнародне співробітництво кооперативних підприємств та організацій.

Суспільні фактори мають більше негативний, ніж позитивний вплив: хоча в Україні майже третина населення проживає у сільських місцевостях і українці історично схильні до колективної праці, проте швидкий процес урбанізації, складний стан сільського населення (у тому числі внаслідок натурального обміну), вкорінення у суспільстві думки, що кооперація – рудимент комунізму, стримують розвиток споживчої кооперації і не сприяють розвитку ані сільськогосподарської, ні кредитної, ні інших видів кооперації. Тим більше суспільні фактори не сприяють міжнародному кооперативному співробітництву.

Технологічні фактори також більше стримують, ніж сприяють розвитку споживчої кооперації України та її інтеграції в європейський економічний простір, оскільки останнім часом вітчизняні дослідження в агропромисловій сфері практично не фінансуються, а зарубіжні технології не закуповуються. Виробничі лінії та технології на підприємствах споживчої кооперації застарілі, як фізично, так і морально, що, безумовно, значно знижує конкурентоспроможність виробленої продукції і на внутрішньому, і на зовнішньому ринках.

Економічний розвиток країни деякою мірою сприяє як розвитку кооперативного сектора, так і міжнародній інтеграції, проте споживча кооперація потребує конкретної стратегії використання потенційних можливостей, які створюються зовнішнім економічним середовищем.

Правове поле для розвитку кооперації в Україні створене: з 1992 р. діє Закон “Про споживчу кооперацію”, в якому відображені міжнародні принципи кооперації, врахований досвід роботи кооперації різних країн світу і який визначає основи розвитку її діяльності [4]. Реалізується також „Стратегія розвитку споживчої кооперації (2004-2011 рр.)” [5]. У Законі України „Про кооперацію”, прийнятому у 2003 р., дано конкретні визначення поняттям, що стосуються діяльності кооперативів в Україні, визначено мету, основні завдання та принципи кооперації, визначено правові, організаційні, економічні та соціальні основи функціонування кооперативів та кооперативних об’єднань, а також окреслено взаємовідносини між державою та кооперативними організаціями [6]. З січня 2004 р. вступили в дію Цивільний Кодекс України та Господарський Кодекс, які містять низку положень у підтримку розвитку споживчої кооперації. В них чітко визначено поняття власності споживчої кооперації як однієї з форм колективної власності. Вперше споживчі товариства віднесені до непідприємницьких структур, а за пайовиками закріплено право на частку в майні споживчих товариств. У щорічних Посланнях Президента України до Верховної Ради України [7; 8; 9] також завжди наголошується на

важливій ролі кооперативного сектора у розвитку національної економіки, проте відсутні реальні механізми державного сприяння.

У статті 60 Угоди про партнерство та співробітництво між ЄС та Україною [10] йдеться про те, що метою співробітництва в галузі сільського господарства та агропромислового сектора є здійснення аграрної реформи, модернізація, перебудова та приватизація сільського господарства, агропромислового сектора та сфери послуг в Україні, розвиток внутрішнього та зовнішнього ринків для українських товарів, враховуючи необхідність посилення безпеки в постачанні продуктів харчування. Значну роль у реалізації окресленої мети може відіграти міжнародне кооперативне співробітництво.

Однак декларативний характер інституційної бази поглиблення участі кооперативних підприємств, організацій та їх об'єднань у міжнародному поділі праці, відсутність реальних механізмів та преференцій попри соціально-економічну значущість кооперації, необхідність адаптації кооперативного сектора української економіки до змінних умов ринкового середовища потребують нових законодавчих актів, нормативно-розпорядчих документів та міжнародних угод щодо кооперативного співробітництва.

З метою виявлення внутрішніх чинників, які найсуттєвіше впливають на обсяги зовнішньоторговельної діяльності системи споживчої кооперації України, ми провели багатофакторний аналіз з використанням методу головних компонент. Аналіз здійснювався на основі показників, що характеризують експортні ресурси системи, а також показники фінансово-матеріальної бази здійснення зовнішньоторговельних операцій.

Високий рівень тісноти зв'язку (0,7 – 1) з показником експорту має такий показник фінансово-господарської діяльності системи споживчої кооперації, як обсяги закупівель м'яса та м'ясопродуктів. Це пояснює те, що у 2005 р. однією з основних статей експорту системи споживчої кооперації було м'ясо та м'ясопродукти. Разом з тим, середній рівень тісноти зв'язку (0,5 – 0,7) мали такі показники, як обсяг виробництва продукції, заготівельний оборот, виробництво продовольчих та непродовольчих товарів, наявність власних оборотних коштів

та середньооблікова чисельність працівників. Отже, виявлений тісний зв'язок між обсягами експорту та показниками заготівель і виробництва обґрунтовує необхідність розвитку цих галузей з метою нарощування обсягів експорту споживчої кооперації. Незначний зв'язок (0,3 – 0,5) між обсягами експорту та показниками капітальних вкладень, складської площі, основних засобів, кількості райкоопзаготпромів, обсягів закупівель овочів, баштанних культур, фруктів і ягід та шкірсировини свідчить про недостатній рівень даних показників для сприяння збільшення обсягів експорту Укоопспілки. Тому нарощування перелічених показників є також доцільним для інтенсифікації зовнішньоторговельного обороту.

Отже, враховуючи результати економетричного дослідження чинників впливу на обсяги експорту системи споживчої кооперації, з метою нарощування обсягів експорту доцільно оптимізувати функціональну структуру організацій і підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, збільшити капітальні вкладення у виробництво споживчих товарів, особливо продовольчих, а також нарощувати обсяги заготівельного обороту, особливо збільшити закупівлі м'яса і м'ясопродуктів, овочів і шкірсировини. Крім того, важливим чинником підвищення ефективності міжнародних зв'язків повинно стати підвищення рівня кваліфікації спеціалістів з менеджменту та міжнародного маркетингу, а також використання науково обґрунтованих методів налагодження співробітництва із зарубіжними партнерами. Підвищення конкурентоспроможності кооперативних підприємств та організацій на внутрішньому ринку стане основою формування конкурентоспроможності на зовнішніх ринках, що сприятиме поглибленню співробітництва із зарубіжними кооперативами.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що в сучасних умовах системі споживчої кооперації України доцільно сприяти формуванню і нарощуванню експортного потенціалу, шукати потенційних партнерів з країн Євросоюзу для співробітництва і обґрунтовувати доцільність міжнародного кооперативного співробітництва. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності у системі

споживчої кооперації України матиме позитивний вплив на виробництво і формування товарних ресурсів як для внутрішнього, так і для зовнішнього ринку. Експортний потенціал стане джерелом розвитку не лише імпорту товарів народного споживання, але й також машин, обладнання, технологій, ноу-хау. Запозичення зарубіжного досвіду розвитку кооперативної системи та міжнародне кооперативне співробітництво дозволять не лише інтенсифікувати розвиток кооперативного сектора української економіки, а й модернізувати і оптимізувати всю національну економіку, сприятимуть максимізації отриманих переваг від її участі у міжнародному поділі праці.

Виявлені чинники поглиблення міжнародного співробітництва повинні стати основою формування зовнішньоекономічної стратегії системи споживчої кооперації України.

Список використаних джерел

1. Юрко І.В. Експортний потенціал споживчої кооперації: оцінка та шляхи розвитку // Вісник Львівської комерційної академії. – Серія економічна, випуск 7. – Львів: Коопосвіта, 2000. – С. 167-174.
2. Показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій системи Укоопспілки за 1999-2003 роки. – К., 2004. – 146 с.
3. Показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій системи Укоопспілки за 2005 рік. – К., 2006. – 138 с.
4. Україна. Закон Про споживчу кооперацію від 10.04.1992р. № 2265-XII (www.rada.gov.ua).
5. Стратегія розвитку споживчої кооперації України (2004-2011 рр.). – К.: Укоопспілка, 2004. – 100 с.
6. Україна. Закон Про кооперацію від 10.07.2003 р. № 1087-IV (www.rada.gov.ua).
7. Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році”. – К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2004. – 472 с.

8. Послання Президента України до Верховної Ради України „Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2004 році” (www.niss.gov.ua)
9. Послання Президента України до Верховної Ради України „Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році” (www.niss.gov.ua)
10. Стратегічний аналіз діяльності підприємств споживчої кооперації: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04 [Електронний ресурс] / С.М.Жукевич; Тернопільський державний економічний університет. – Тернопіль, 2006. – 20 с.